

LINGUISTIC AND MENTAL STRUCTURES IN THE CONCEPTUAL MODEL OF ETHNOCONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS

Halyna Kocherha, Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University*

(Cherkasy, Ukraine)

e-mail: koherga_galina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1000-3427>

The article explores the linguisticization of ethnoconcepts through the prism of an original mental code using conceptual analysis. The systematization and analysis of the cognitive basis of ethnoconcepts as an interpretative-generative discourse in the aspect of dialogicity is revealed, the basis of which is the semiotic mechanisms of stereotyping the ideas of the Ukrainian ethnos about the world and their determination by cultural and psychomental factors. The motivational matrix of ethnoconsciousness in the projection onto the culture of the people and the identification of the cognitive segment are clarified, based on the connection of connotative processes with denotative ones in the structures of the collective unconscious. The purpose of the scientific research is to investigate the features of the linguistic verbalization of the ethnocultural concepts of “mother”, “ate”, “will”, “sacrifice” in the Ukrainian linguistic culture in the projection onto the semantic-cognitive and axiological nature. The study showed that the archetypal component of the ethnoconcepts of the cultural code of Ukrainians is guided by the correlation of the structure of knowledge about the signified with the original innate psychic elements, which are a manifestation of ancestral memory, the historical past of the ethnos, their collective unconscious and ensure the integrity and unity of human perception in the conceptualization of the linguistic picture of the ethnos.

Keywords: *a concept, a mentality, a linguistic and ethno-culture, an ethno-consciousness, an axiological marking, the concepts of “mother”, “fate”, “will”, “sacrifice”, an archetype, a collective unconscious.*

Relevance. Linguistic studies of the language segment as a carrier of cultural information, as a form of expression and existence of national culture, language as the very phenomenon of culture, as an aesthetic and ethical view of the world [10, p. 18–23], as an artifact of life, are becoming increasingly relevant. Language as a spiritual category is a national cultural progress in the development and formation of moral values in society, and this is confirmed by the famous Czech researcher S. Grof: “... the spiritual dimension plays a decisive role in the human psyche and in the universal scheme of being. Awareness and purposeful development of this dimension is a necessary and desirable part of our existence; perhaps it will even become a decisive factor in our survival on this planet” [2]. Language and culture are two semiotic systems that occupy a significant place in each other's semiotic space and play extremely important roles in their pragmatics – language in pragmatics, and culture in pragmatics. Linguistic identity cannot do without its corresponding cultural identity, just as cultural identity necessarily presupposes the presence of linguistic identity [5], because both language and culture are not external signs of a person that can be easily acquired, but internal essences of a person, components of his consciousness, linguistic thinking, his linguistic and cultural personality.

Analysis of recent research and publications. The study of the structure of language and the conceptual basis of ethnic consciousness involves clarifying an important factor – this is ethnic identity, “which involves the establishment of differential signs and integrative features of ethnic groups», and accumulates in the natural connection of a person with a certain association, determined by a genetic connection, united by a common language, culture, traditions, customs, beliefs and collective self-consciousness and unconsciousness [12]. The theoretical basis of the study is the ideas of representatives of ethnolinguistics and cognitive linguistics, in particular the works of Ukrainian researchers Zh. Krasnobaev-Chorn, T. Kosmed, M. Skab, N. Venzhynovych,

F. Batsevich, M. Kocherhan, P. Hrytsenko, S. Yermolenko, V. Kononenko, L. Matsko, T. Radzievska, O. Selivanova, M. Shevchenko, S. Bybyk, V. Bilous, N. Sologub, V. Rusanivsky, V. Sklyarenko, V. Zhaivoronok, M. Polyuzhyn, N. Zaichenko, V. Kalashnik, S. Kaleniuk, V. Vashchenko, I. Cherednichenko, I. Ohienko, Yu. Shevelyov, O. Potebni, etc.; among foreign ones A. Wierzbyska, E. Bartminsky, J. Grimm, W. von Humboldt, G. Steital, G. Paul, K. Buhler, E. Sapir, B. Whorf, F. de Saussure, I. Herder, and others.

The phenomenon of language is a cross-linguomental process of cognitive modeling of collective ethno-consciousness in projection onto individual consciousness, onto cognitive operations and structures taking into account the cultural and ontological features of the ethnos, transformed in the existentialist concepts of M. Heidegger [1]. The ideas of the significance of language in the formation of ethno-consciousness were developed by the outstanding linguist O. Potebnaia “who noted the organic participation of the national language not only in the formation of the national worldview, but also in the very process of the development of thought, deduced the ideas of folk mentality and linguomentality from the analysis of personal transformations of worldview” [11]. “The problem of the relationship between language and consciousness, behind which lies a wide range of questions regarding the influence of cognitive processes on the organization of the mental lexicon and the reflection of categorization and conceptualization in nominative processes and their results, as well as the cognitive basis of the organization of the grammatical subsystem of language, the semantic dynamics of linguistic signs, the processes of text generation and the discursive activity of native speakers” – notes O. Selivanova [15]. Cognitive modeling of “artistic consciousness”, which is subject to certain general cognitive principles, dictated by a new perspective aspect – psychonetic, which has been considered as perceptual since antiquity [15], is an extremely relevant and promising direction, because such searches make it possible to trace both purely linguistic dynamics and worldview dynamics, which, ultimately, will make it possible to identify changes that occur during crisis and extreme situations not only in language, but also in the worldview of the Ukrainian nation in general [16].

The purpose of the article is to investigate the features of the conceptualization and verbalization of ethnocultural concepts in the Ukrainian linguistic picture of the world, their semantic-cognitive and axiological nature.

Research results and their discussion. The cognitive scientific paradigm has led to the study of the structure of language “not as a symbolic means”, but as a mechanism for accessing mental processes in projection onto a cognitive basis. O. Potebnya emphasizes: “on the direct interaction of a person with the outside world, which precedes turning “inwards”, to mental projection and processing” [11]. The connection between language and the culture of the ethnic group can be traced in the continuity of Ukrainian linguo-ethnogenesis, cultural-ethnogenesis and nationogenesis. “There are clear principles of nationogenesis: each nation arises on the basis of genetic development, spiritual and customary traditions, language, culture, socio-national and state ideologies” [7] and the discursive activity of native speakers in the conceptualization of the mental lexicon.

Researcher V. Zhayvoronok notes that “a linguistic unit often functions not simply as a word-nomination with one or more linguistic meanings, but as a word-concept – a container of generalized cultural meaning (sense), which gives grounds to consider a linguistic unit a cultural concept” [5].

Linguist O. Selivanova defines a concept (from Latin *conceptus* – notion) as “an information structure of consciousness, a multi-substrate, organized unit of memory in a certain way, which contains a set of knowledge about the object of cognition, verbal and non-verbal, acquired through the interaction of the five mental functions of consciousness and the unconscious” [14, p. 256].

Linguist V. Zhayvoronok tolerates the concept of linguistic projection: “a linguistic unit often functions not simply as a word-nomination with one or more linguistic meanings, but as a word-concept – a container of generalized cultural meaning (sense), which gives grounds to consider a linguistic unit as a cultural concept” [5].

Researcher M. Polyuzhin considers the “concept” as a cross-linguopsychomental operation that characterizes the frame component of the linguocultural type as “an operational and meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system and language of the brain, as well as the entire picture of the world reflected in the human psyche” [9, p. 8].

Cultural concepts are “keywords of culture”, which are conditioned culturally determined mental formations that have a direct impact on the values, ideals and attitudes of ethnic groups and in which the peculiarities of the national character and perception of the world find their most complete reflection. The starting point for the analysis of a concept is the determination of its internal form, that is, it is about establishing the internal form of the word that nominates the concept [2, p. 99–105].

The notion of a cultural concept is seen as having a value component, which is distinguished in the structure of the latter along with the figurative and conceptual components. The axiological marking of a cultural concept is considered a defining feature by most researchers who focus on clarifying the national-cultural identity of linguistic and conceptual pictures of the world [13, c. 249–254].

The archetype of the “mother-woman” is one of the key images in Ukrainian culture and is deeply rooted in tradition and mythology. For Ukrainians, the woman / mother symbolizes their native land, which corresponds to the agrarian principle, traditional rituals, and the calendar cycle. The archetype of the mother woman, since the time of the appearance of carols and *shedrivok*, has often been embodied in the image of a Ukrainian housewife, a *beregyna*, who takes care of the well-being of the family. The ethnically distinct archetype of the mother woman represents such features of the national mentality as hard work and care, which are inherent in the Ukrainian nation and are the key to success in life in general, and not only on a gender basis.

In L. Kostenko’s work, the image of the mother correlates with moral support, as the fundamental basis for the formation of personality, the guardian of the family: *«Вона була, як совість, – тиха й строга»*; *«Не вмiла плакати у голос – сльоза їй серце обiкала»*; *«Така була їй натура – мовчати бiльше, нiж казати»*; *«Як не навчила мати – то й люди не навчать»*; *«Все йде вiд матерi – i добре, й зле»* symbolizes the inner strength of the mother, her restraint and moral authority, and the sacredness of everyday maternal sacrifice: *«Це мати. Все. Вона нi в чому не винна»*; *«Свята вона – не в iконах, а в життi»*. L. Kostenko creates individual *gestalts* of the concept of “mother”, which are based on the modal component of evaluation, since they increase the level of emotionality and axiological nature, give perception a special grandeur and holiness.

O. Zabuzhko symbolizes the woman-mother as the bearer of the family memory: *«Материн грiх – найтяжчий iз усiх, бо вiн у дiтях проростає»*; *«Жiноча пам’ять – як земля: нiчого не минає без слiду»* – this is a rethinking of the image of the mother: not an ideal, but a responsible, tragic figure. The mother as the guardian of language, history, and national continuity: *«Культура починається з Матерi – i мовчання їй теж промовляє»*; *«Нацiя тримається на жiночiй пам’ятi – тiй, що передається з молоком»*; *«Жiнка – це та, що пам’ятає, коли свiт хоче забути»*; *«Материнське слово – останнiй прихисток правди»*. In the work of Lina Kostenko, the mother is a quiet moral support and guardian of traditions, and in Oksana Zabuzhko, a complex archetype of a woman who carries memory, pain and responsibility for history. In the artistic discourse, not only the symbolism inherent in the individual author's worldview is revealed, but also the image of the national culture itself, the key concepts of society in the receptions of this or that individual. In the definition of general cultural constants, built on metaphors, motifs, symbols and associations and semantically transformed in the artistic text, a worldview is expressed [4], which acquires the features of a national, national mentality.

The concept of “Mother Ukraine”, which is key in the poetic work of Ya. Goyan: *«Стоить на землi Мати, вища i святiша вiд усiх богинь. Рiдна Мати i рiдна Україна – два крила любовi, два крила несуть українську душу через вiки i не в’януть у вiчному польотi, бо тримає їх на свiтi материнська любов»* the core and secondary propositional structures are integrated. The core proposition is manifested by the signified word, although in terms of semantic structure it has the status of an adverb and is personified by a sacred segment. *«Лиш мати – вмiє жити, аби свiтитися, немов зоря»* (V. Stus). The archetypal version of the concept of “mother”

is guided by the correlation of the structure of knowledge about the signified with the original innate psychic elements, which are a manifestation of ancestral memory, the historical past of the ethnos, their collective unconscious, and ensure the integrity and unity of human perception in the conceptualization of the linguistic picture of the ethnos.

The full-scale Russian military invasion of the territory of Ukraine could not but affect motivational cognitive processes in the organization of the mental lexicon, in the reflection of the categorization and conceptualization of the “woman-mother” archetype in nominative processes and their results from the perspective of epistemological discourse centrism of the concepts of “fate”, “will”, and “sacrifice”, which are conditioned by cognitive-discursive and synergistic scientific paradigms.

The concepts of “fate”, “will”, “sacrifice” circulate in a diffuse-metaphorical variety, which is based on the general-metaphorical mechanism as an analogy of associative language segments of two concepts, which create a whole complex of related associations.

The concept of “fate” as a moral choice and a path of trials: *«Моя доля – не вмiє брехати»; Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар, продавалися різні Доли; Я вибрала Долю собі сама, і що зі мною не станеться, у мене жодних претензій нема до Доли – моєї обраниці»* (Lina Kostenko). The writer animates, reifies “fate”, in the representation of it as an actively acting person, writes with a capital letter. Obviously, such a reinterpretation has its own internal logic: since “fate” is the master of human life, as its possibilities grow to the point of personification, it is already something mysterious, uncontrollable, almost a deity. In a concrete discourse, such an understanding of “fate” serves the purposes of metaphorization, symbolization of the text *«Як добре те, що смерті не боюсь я, І не питаю, чи тяжкий мій хрест»* (V. Stus); *«Ота зоря – вістунка твого шляху, хреста і долі – ніби вічна мати, вивищена до неба (від землі на відстань справедливості) прощає тобі хвилину розпачу, дає насагу віри...»* (V. Stus); *«Кожен сам несе свою долю, навіть якщо не знає, куди вона його веде»* (V. Lys). The conceptualization of a speech segment is explained by the affectivity of the deep process of nomination, when any symbol is implemented by giving speech a special expressiveness, stylistic coloring.

The concept of “will” is dignity, struggle, inner freedom, independence: *«І не боюсь я жодних ворожбитів – Моя свобода завжди при мені»* (L. Kostenko); will as the indestructibility of the nation: *«Народ мій є! Народ мій завжди буде!»* (V. Symonenko), will as conscious service to the Motherland: *«Я живу тобою і для тебе»* (V. Symonenko); freedom as a spiritual return, even in captivity: *«Народе мій, до тебе я ще верну...»* (V. Stus); will as self-denial for the sake of the people: *«У цьому полі, синьому, як льон, Я вмер би, щоб прокинутись тобою»* (V. Stus); will as a choice of dignity: *«Краще вмерти стоячи, ніж жити навколішки»* (V. Lys); *«Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину»* (V. Symonenko); *«Вона була як голос України, Що клекотів у наших корогвах»* (L. Kostenko); *«Свобода слова – то не тільки право, Це обов'язок – правду говорити»* (L. Kostenko). The examples make it clear that the core part of the thinking component of the mental-psychonetic complex is the propositional component, which correlates with the peripheral associative-terminal part, which is indexed by cultural codes of the conscious and unconscious. The concept of “will” can rise to the level of sacredness as a manifestation of God’s providence, design. Regarding man, the will of God involves submission, receipt, limitation of one's own volitional action in the name of Christian commandments: *«Нехай буде воля Твоя, нехай буде царство Твоє»* in this sense, will acquires the meaning of holy [7], forming a stable combination holy will.

The concept of “sacrifice” in Ukrainian culture is love, service, self-dedication: sacrifice as accepting responsibility for every action: *«Життя іде і все без коректур»* (L. Kostenko); sacrifice through love and patience: *«І все на світі треба пережити, І кожен фініш – це, по суті, старт, І наперед не треба ворожити, І за минулим плакати не варт»* (L. Kostenko); sacrifice as a conscious price for truth and freedom: *«Мені зоря сіяла нині вранці, устромлена в вікно. І благодать – така ясна лягла мені на душу сумиренну, що я збагнув блаженно: ота зоря – то тільки скалок болю, що вічністю протягий, мов огнем»* (V. Stus); sacrifice as the basis of humanity: *«Любов – то завжди жертва. Хто не жертвує, той не любить»* (V. Lys);

«Вони гинули не за славу – за волю» (V. Shklyar); «Поети – це біографи народу, А в нього біографія важка» (L. Kostenko). The concept of “sacrifice” is deeply rooted in Christianity, folklore, history, and is considered a path to spiritual purification and national revival. Suffering in Ukrainian culture elevates, purifies, and enlightens when it is not for the sake of suffering and not “because it happened that way” or “because everyone suffers”. It has meaning only when a person fills it with meaning. When it is for the sake of faith, for the sake of truth, for the sake of freedom, for the sake of the future. The study of the patterns of representation of ethnocultural features, cognitive functions, and structures of ethnoconsciousness in the lexical array of the Ukrainian language is the “world of consciousness in language”, which serves as the cognitive basis for the motivation of nominative units.

Conclusions and research perspectives. Therefore, the analysis of the motivational mechanisms of the nominates: concepts, archetypes, symbols of «woman-mother», «will», «fate», «sacrifice» reveals mental processes that mediate the connection between the linguistic and the conceptual, the procedures for receiving, processing and reworking information acquired through sensory-empirical means, internal mental reflection in interaction with unconscious processes. At the cognitive level, they are a way of linguistic representation of conceptual relations of the synergistic system of ethnic consciousness and constitute an important semantic dominant of the national culture of Ukrainians. They reflect the specificity of the historical experience, mentality and worldview of the people. They are enshrined in folklore, fiction, the linguistic picture of the world and the cultural memory of Ukrainians, functioning as carriers of the collective memory of the conscious and unconscious. We see the prospect of research in a comprehensive study of the symbolism of ethnic concepts of Ukrainian culture in the projection onto the semiotic mechanisms of stereotyping the ethnic consciousness of the Ukrainian ethnos and their conceptual modeling of the collective unconscious.

Список використаної літератури

1. Гайдеггер М. Дорогою до мови / переклад з нім. В. Кам'яця. Львів : Літопис, 2007. 232 с.
2. Галинська О. Ключові етноконцепти крізь призму лінгвокультур (на матеріалі української та англійської народної фразеології). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 31 (70), 4(3), 2020. С. 99–105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_\(2020\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_(2020)).
3. Гроф С. Протягом трьох останніх десятиліть. Духовна велич України. *Науково-публіцистичний збірник. Пошук одвічної гармонії*. Київ : Просвіта, 2004. С. 218–219.
4. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
5. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
6. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні : наук.-попул. ст., розвідки / Передм. В. Р. Коломійця. Київ : Молодь, 1989. 304 с.
7. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від О. Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів : Літопис, 2002. 304 с.
8. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
9. Полюжин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романо-германської філології* : зб.наук. праць. Ужгород : Ліра, 2005. С. 8.
10. Плющ М. Я. Естетичний та емоціонально-прагматичний аспекти формування мовної особистості учнів на основі лінгвістичного аналізу художніх текстів. *Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів*. Рівне. 2006. С. 18–23.
11. Потебня О. О. Естетика і поетика слова : збірник / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; пер. А. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
12. Пресняков О. П. Слово, думка, образ. Київ : Знання, 1974. 48 с.
13. Сасевич І. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. *Матеріали Міжнародної наукової конференції*. 2013. С. 249–254. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2406/1/I_Sayevich_konf_GI.pdf. 249–254.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.
15. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
16. Сердега Р. Л. Нові лексичні елементи в мові українського анекдоту в лексикографічному висвітленні. *Південний архів (філологічні науки)*. 2023. № 94. С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.32999/KSU2663-2691/2023-94-6>.

References

1. Haidegger, M. (2007). Dorohoiu do movy [On the way to language] / pereklad z nim. V. Kam'iantsia. Lviv : Litopys, 232 (in Ger.).
2. Halynska, O. (2020). Kliuchovi etnokontsepty kriz pryzmu linhvokultur (na materiali ukrainskoi ta anhliiskoi narodnoi frazeolohii) [Key ethnoconcepts through the prism of linguocultures (based on Ukrainian and English folk phraseology)]. In: *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* [Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Philology. Social Communications], 31 (70), 4(3), 99–105. Available at : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_\(2020\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_(2020)) (in Ukr.).
3. Hrof, S. (2004). Protiahom trokh ostannikh desiatylyt. Dukhovna velych Ukrainy [Over the past three decades. The spiritual greatness of Ukraine]. In: *Naukovo-publitsychnyi zbirnyk. Poshuk odvichnoi harmonii* [Scientific and journalistic collection. The search for eternal harmony]. Kyiv : Prosvita, 218–219 (in Ukr.).
4. Yermolenko, S. Ya. (2007). Mova i ukrainoznavchyi svitohliad [Language and Ukrainian Studies Worldview]: Monohrafiia. Kyiv : NDIU, 444 (in Ukr.).
5. Zhaivoronok, V. V. (2002). Problema kontseptualnoi kartyny svitu ta movnoho yii vidobrazhennia [The problem of the conceptual picture of the world and its linguistic reflection]. In: *Kultura narodov Prychernomoria* [Culture of the peoples of the Black Sea region], 32, 51–53 (in Ukr.).
6. Znoiko, O. P. (1989). Mify Kyivskoi zemli ta podii starodavni [Myths of the Kyivan land and ancient events]. *Nauk.-popul. st., rozvidky / Peredm. V. R. Kolomiitsia*. Kyiv: Molod, 304 (in Ukr.).
7. Kis, R. (2002). Mova, dumka i kulturna realnist (vid O. Potebni do hipotezy movnoho reliatyvizmu) [Language, thought and cultural reality (from O. Potebnia to the hypothesis of linguistic relativism)]. Lviv : Litopys, 304 (in Ukr.).
8. Kononenko, V. (2004). Kontsepty ukrainskoho dyskursu [Concepts of Ukrainian discourse]: Monohrafiia. Kyiv – Ivano-Frankivsk, 248 (in Ukr.).
9. Poliuzhyn, M. M. (2005). Kontseptualna systema yak bazove poniattia kohnityvnoi semantyky y teorii movnoi osobystosti [Conceptual system as a basic concept of cognitive semantics and the theory of linguistic personality]. In: *Problemy romano-hermanskoi filolohii* [Problems of Romance-Germanic Philology]: zb. nauk. prats. Uzhhorod: Lira, 8 (in Ukr.).
10. Pliushch, M. Ya. (2006). Estetychnyi ta emotsionalno-prahmatychnyi aspekty formuvannia movnoi osobystosti uchniv na osnovi linhvistychnoho analizu khudozhnykh tekstiv [Aesthetic and emotional-pragmatic aspects of the formation of students' linguistic personality based on linguistic analysis of literary texts.]. In: *Problemy formuvannia movnoi osobystosti uchniv serednykh zahalnoosvitnykh zakladiv* [Problems of forming the linguistic personality of students of secondary educational institutions]. Rivne, 18–23 (in Ukr.).
11. Potebnia, O. O. (1985). Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and poetics of the word]: zbirnyk / Uporiad., vstup. st., prymit. I. V. Ivano, A. I. Kolodnoi; Per. A. Kolodnoi. Kyiv : Mystetstvo, 302 (in Ukr.).
12. Presniakov, O. P. (1974). Slovo, dumka, obraz [Word, thought, image]. Kyiv : Znannia, 48 (in Ukr.).
13. Saievych, I. (2013). Kliuchovi kontsepty kultury: kryterii vyokremлення [Key concepts of culture: criteria for differentiation]. In: *Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* [Proceedings of the International Scientific Conference], 249–254. Available at : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2406/1/I_Sayevich_konf_GI.pdf. 249–254 (in Ukr.).
14. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K, 716 (in Ukr.).
15. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi [The world of consciousness in language]: Monohrafichne vydannia. Cherkasy : Yu. Chabanenko, 488 (in Ukr.).
16. Serdeha, R. L. (2023). Novi leksychni elementy v movi ukrainskoho anekdotu v leksykohrafichnomu vysvitleni [New lexical elements in the language of Ukrainian jokes in lexicographic coverage]. In: *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)* [Southern Archive (philological sciences)], 94, 45–53. Available at : <https://doi.org/10.32999/KSU2663-2691/2023-94-6> (in Ukr.).

МОВНО-МЕНТАЛЬНІ СТРУКТУРИ В КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ МОДЕЛІ ЕТНОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

**Г. В. Kocherga, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: kocherga_galina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1000-3427>

Анотація. Вступ. У статті досліджено лінгвалізацію етноконцептів крізь призму самотнього ментального коду. Оприявлено систематизацію та аналіз когнітивного підґрунтя етноконцептів як інтерпретаційно-породжувального дискурсу в аспекті діалогічності, основою якої є семіотичні механізми стереотипізації уявлень українського етносу про світ і їхня детермінація культурними та психоментальними чинниками. З'ясовано мотиваційну матрицю етносвідомості в

проекції на культуру народу та виявлення когнітивного сегменту на підставі зв'язку конотативних процесів із денотативними в структурах колективного позасвідомого.

Мета наукового пошуку – дослідити особливості мовної вербалізації етнокультурних концептів «мати» «доля», «воля», «жертвовність» в українській лінгвокультурі в проекції на семантико-когнітивну та аксіологічну природу.

Результати. Установлено когнітивне моделювання «художньої свідомості», що підпорядкована загальним концептуальним принципам, які продиктовані новим перспективним аспектом – психонетичним, у проекції на індивідуальну свідомість, когнітивні операції та закономірності репрезентації етнокультурних ознак, пізнавальних функцій, структур етносвідомості. Такі пошуки дають змогу простежити як суто мовну динаміку, так і динаміку світогляду в історичному вимірі та в моделюванні мовного коду психоментального семіозису. Схарактеризовано роль етноконцептів в авторській та етнокультурній картині світу з опертям на національну маркованість та відповідну оцінність. Умотивовано загальнокультурні константи етнокультурних концептів, побудованих на метафорах, мотивах, символах й асоціаціях та семантично трансформованих у художньому тексті. Ці константи знаходять вияв у світобаченні, що набуває рис загальнонаціонального, загальнонародного менталітету.

Наукова новизна полягає в дослідженні закономірностей репрезентації етнокультурних ознак, пізнавальних функцій і структур етносвідомості в етноконцептах культурного коду та семіотичному складнику української мови, що є «світом свідомості у мові» і слугує когнітивним підґрунтям мотивації номінативних одиниць. У художньому дискурсі виявляє себе не лише символіка, властива індивідуально-авторському світорозумінню, а й образ самої національної культури, ключові поняття соціуму в рецепціях тієї чи тієї особистості в її символізмі.

Висновки. Дослідження показало, що архетипний складник етноконцептів культурного коду українців зумовлений кореляцією структури знань про позначуване з первісними вродженими психічними елементами, що є виявом родової пам'яті, історичного минулого етносу, їхнього колективного позасвідомого й забезпечують цілісність і єдність людського сприйняття в концептуалізації мовної картини етносу. Вочевидно, що концепт «мати» в художньому дискурсі масштабовано індивідуальними гештальтами, які оперті на модусний складник оцінки, оскільки вони підвищують рівень емотивності й аксіологічності, надають сприйняттю особливої величі, святості. Образ матері корелює з моральною опорою як першоосною формування особистості, берегинєю роду. Етноконцепти «доля», «воля», «жертвовність» циркулюють у дифузно-метафоричному різновиді, що ґрунтується на гештальтно-метафоричному механізмі як аналогії асоціативних мовних сегментів двох концептів, що створюють цілий комплекс суміжних асоціацій.

Ключові слова: концепт, ментальність, лінгвоетнокультура, етносвідомість, аксіологічна маркованість, концепти «мати», «доля», «воля», «жертвовність», архетип, колективне позасвідоме.

Надійшла до редакції: 17.08.2025

Прийнято до друку: 21.09.2025